

ARAB VA O'ZBEK TILIDAGI TARJIMA METODLARI

Mirzaliyeva Diloram Talipjanovna

Yangi asr universiteti "Mumtoz sharq filologiyasi"
kafedrası o'qituvchisi PhD

Annatatsiya: Ushbu maqolada tarjimaning jamiyat hayotidagi o'rni, uning tarixiy rivojlanish bosqichlari hamda arab va o'zbek tillari o'rtasidagi tarjima metodlarining nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda tarjimaning shakli, ijro texnikasi va qo'llanish sohalariga ko'ra turlari tizimli ravishda tahlil qilingan. Arab tilidan o'zbek tiliga tarjima jarayonida uchraydigan leksik, sintaktik va madaniy tafovutlar, ularni bartaraf etishdagi asosiy metodologik yondashuvlar ilmiy asosda izohlangan. Shuningdek, tarjimon shaxsiga qo'yiladigan lingvistik, madaniyatlararo, texnik hamda kommunikativ talablar ham atroflicha bayon etilgan. Maqolada tarjimonlik faoliyatining zamonaviy ahamiyati, pedagogik jihatlari va bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash masalalari ham muhim yo'nalish sifatida ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: tarjima, tarjimon, sharqshunos, metod.

Аннотация: В данной статье рассматриваются значение перевода в общественной жизни, этапы его исторического развития, а также теоретические и практические основы методов перевода между арабским и узбекским языками. В работе системно проанализированы виды перевода по форме, технике исполнения и сфере применения. Освещаются лексические, синтаксические и культурные различия, возникающие в процессе перевода с арабского языка на узбекский, а также основные методологические подходы к их преодолению. Особое внимание уделено профессиональным требованиям, предъявляемым к личности переводчика, включая лингвистические, межкультурные, технические и коммуникативные компетенции. Также рассматриваются педагогические аспекты переводческой деятельности и вопросы подготовки будущих специалистов.

Ключевые слова: перевод, переводчик, востоковед, метод.

Annotation: This article examines the role of translation in social life, the stages of its historical development, and the theoretical and practical foundations of translation methods between the Arabic and Uzbek languages. The study systematically analyzes the types of translation according to form, performance techniques, and fields of application. Lexical, syntactic, and cultural differences that arise in the process of translating from Arabic into Uzbek are discussed, along with the main methodological approaches to overcoming these challenges. Special attention is given to the professional requirements for translators, including linguistic, intercultural, technical, and communicative competences. The pedagogical aspects of translation activity and the issues of training future specialists are also addressed.

Keywords: translation, translator, orientalist, method

Bugungi kunda dunyo jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan bir paytda, BMT kengashlarida ish yuritish uchun qo'llanadigan yetti tilning biri arab tilini

o'rganish va uning tarjima nazariyasi hamda uslublarini tadqiq qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shungdek, Qur'oni karimda "Ey odamlar! Biz sizlarni bir erkak va ayoldan yaratdik va sizlarni o'zaro tanishishingiz uchun xalqlar va qabilalalar qilib qo'ydik"⁴² deyilgan. Demak, insonlarning turli xalq va qabilalarga bo'linishining sababi esa o'zaro tanishish, ma'rifat hosil qilishdir. Shunday ekan, tarjimaga bo'lgan ehtiyoj turli xalqlar va madaniyatlar o'rtasidagi aloqalar boshlanishi bilan paydo bo'lgan. Qadimgi davrlarda tarjimonlar hukmdorlar saroylarida, savdo va diplomatiyada muhim rol o'ynagan. Eng qadimgi va eng muhim misollardan biri miloddan avvalgi III-II asrlarda amalga oshirilgan "Septuaginta" deb nomlanuvchi Injilning yunon tiliga tarjimasi. O'rta asrlarda qadimgi yunon matnlarini arab tiliga tarjima qilgan, ilmiy bilimlarni saqlab qolgan va tarqatgan arab olimlari tufayli tarjimonlarning roli sezilarli darajada oshdi. Tarjimashunoslikning zamonaviy tarixi XX asrda shakllana boshladi⁴³, chunki tarjima nafaqat tillarni bilishni, balki madaniy kontekstni, aloqa nazariyasini va tilshunoslikni chuqur tushunishni talab qiladi. Shu vaqt ichida, ayniqsa Yevropa va Shimoliy Amerikada professional tarjimonlarni tayyorlash bo'yicha birinchi akademik dasturlar paydo bo'la boshladi. Dinamik ekvivalentlik nazariyasini taklif qilgan Yevgeniy, tarjimonning ko'rinishi masalalarini tadqiq qilgan Lorens Venuti kabi nazariyotchilarning ishlari intizomni rivojlantirishga katta hissa qo'shdi. Bugungi kunda "Tarjima nazariyasi" ixtisosligi globallashuv muammolariga va avtomatlashtirilgan tarjima va sun'iy intellekt kabi yangi texnologiyalarga moslashishda davom etmoqda⁴⁴. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tarjima va uning nazariyasini o'rganish har davr uchun muhim hisoblanadi, degan xulosaga kelish mumkin.

Tarjimashunoslikda tarjimaning bir nechta asosiy turlari mavjud: Shakli bo'yicha: Tarjima matnlarni, shu jumladan kitoblar, maqolalar, hujjatlarni tarjima qilish. Tarjima ketma-ket va sinxron tarjimaga bo'linadi. Janrlar va qo'llash sohalari bo'yicha. Adabiy tarjima badiiy asarlarning tarjimasi. Texnik tarjima: texnik hujjatlarni, ko'rsatmalarni tarjima qilish. Huquqiy tarjima: huquqiy matnlarni, shartnomalarni tarjima qilish. Tibbiy tarjima: tibbiy matnlarning tarjimasi, tashxislar. Audiovizual tarjima: subtitrlash, filmlarni dublyaj qilish. Ijro texnikasi bo'yicha: Ketma-ket tarjima: tarjimon asl ma'ruzachidan keyin gapiradi. Sinxron tarjima: tarjimon asl ma'ruzachi bilan bir vaqtda gapiradi. Varaqdan tarjima: tarjimon birinchi marta ko'rgan matnni tezkor tarjima qilish⁴⁵. Hozirda talaba oliy ta'lim muassasalarida o'tilayotgan "Tilshunoslik nazariyasi" fani orqali yuqoridagi metodlarni o'rganishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan usullarni yaxshi egallagan mutaxassis oldiga quyidagilarni yaxshi bilish talab qilinadi. Arab tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishda bir nechta murakkab muammolar yuzaga keladi. Birinchidan, arab tilidagi so'zlarning o'zbek tilidagi ekvivalentlari har doim ham mavjud bo'lmaydi, bu esa tarjimonning

⁴² Mansurov A. Qur'oni karimning ma'nolarining tarjimasi. - T.: 2009. -B. 740.

⁴³ <https://oliygoh.uz/oliygohlar/ozbekiston-davlat-jahon-tillari-universiteti>

⁴⁴ Al-Ayoubi M. *Teaching Arabic as a Foreign Language*, Cairo University Press, 2020.

⁴⁵ <https://abiturient.ziyonet.uz/spec/136>

yaratuvchanligini va tilni chuqur tushunishni talab qiladi. Ikkinchidan, arab tilidan tarjima qilinadigan matnlarda tafovutlar ham katta rol o'ynaydi. Shuning uchun, bunday matnlarni to'g'ri va aniq tarjima qilish nafaqat so'zma-so'z tarjima, balki kontekstual jihatlarni hisobga olishni ham talab qiladi⁴⁶. Shunday qilib, ishning asosiy maqsadi –arab tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishda duch kelinadigan semantik va sintaktik muammolarni tahlil qilish, arab tilidagi atamalar va kontentni o'zbek tiliga qanday to'g'ri va aniq ko'chirish kerakligini o'rganishdir.

Demak, tarjimonlar bir qator asosiy ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak: Lingvistik ko'nikmalar: Ona va chet tillarini mukammal bilish: grammatika, lug'at va stilistikani chuqur bilish. Til nyuanclarini tushunish: dialektlar, urg'u va so'zlardan foydalanish kontekstlarini farqlash qobiliyati. Tarjima qobiliyatlari: Tarjima: turli janrdagi matnlarni aniq va malakali tarjima qilish qobiliyati. Tarjima: asl nusxaning ma'nosi va intonatsiyasini saqlab, sinxron va izchil tarjima qilish qobiliyati. Madaniy va madaniyatlararo ko'nikmalar: Madaniy kontekstni bilish: matnni yetarli darajada talqin qilish uchun tarjima tillari mamlakatlarining madaniy xususiyatlarini tushunish. Madaniyatlararo aloqa: turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish va ishlash qobiliyati. Texnik ko'nikmalar: Tarjima vositalaridan foydalanish: Cat (Computer-Assisted Translation) avtomatlashtirilgan tarjima vositalari va dasturlarini bilish. Multimedia bilan ishlash: subtitrlash va audiovizual materiallar bilan ishlash ko'nikmalari. Tadqiqot qobiliyatlari: Ma'lumotni qidirish va tekshirish: aniq tarjima uchun ma'lumotlarning ishonchliligini topish va baholash qobiliyati. Analitik qobiliyat: matnlarni tahlil qilish va optimal tarjima yechimlarini topish qobiliyati. Tashkiliy ko'nikmalar: Vaqtni boshqarish: ishni o'z vaqtida samarali rejalashtirish va bajarish qobiliyati. Tafsilotlarga e'tibor: xatolar va noaniqliklarga yo'l qo'ymaslik uchun tarjimada ehtiyotkorlik va puxtalik. Yumshoq ko'nikmalar (Soft Skills): Muloqot qobiliyati: fikrlarni og'zaki va yozma ravishda aniq va tushunarli tarzda ifoda etish qobiliyati. Stressga chidamlilik: bosim ostida ishlash va katta hajmdagi ishlarni boshqarish qobiliyati.

Arab tilidagi matnlarni o'zbek tiliga tarjima qilishda, eng katta qiyinchiliklar leksik va sintaktik tafovutlar, shuningdek, madaniy kontekstning o'zgarishi bilan bog'liq. Masalan, arab tilidagi atamalar o'zbek tiliga to'g'ri va aniq tarzda ko'chirilganda, bu atamalar faqat so'zma-so'z tarjima qilinishi emas, balki ularning mazmuni ham to'g'ri aks ettirilishi kerak. Tarjimonlar, ayniqsa, matnlarni tarjima qilishda tilni, madaniyatni va kontekstni chuqur tushunishlari zarur. Tarjimonlik metodologiyasining roli katta. Tarjima jarayonida kontekstual yondashuv, leksik va sintaktik tahlil, hamda madaniy tafovutlarni yengish uchun qo'llaniladigan metodlar juda muhimdir. Tarjimonning yuksak malakasi va ilmiy asoslangan metodlarni qo'llashi, tarjimaning aniqligini va sifatini ta'minlaydi. Pedagogik metodlar va o'qitishning samarali yondashuvlari, arab tili va diniy matnlarni o'rganishda talabalarni madaniy tafovutlarga tayyorlashga yordam beradi. Shuningdek, maqola tarjimonlikning nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatlari hamda tarjimonlikni o'rgatish jarayonlarida yuzaga keladigan muammolarni o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

⁴⁶ <https://scientific-jl.com/obr/article/view/26029>

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Tarjimaning sifati nafaqat til bilimiga, balki tarjimonning umumiy dunyoqarashi, madaniy saviyasi va zamonaviy texnologiyalardan foydalana olish malakasiga ham bevosita bog'liqligi xulosa qilib chiqarilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurahmanov A. Tarjima nazariyasi va amaliyoti: Arab tilidan o'zbek tiliga. Samarqand: Samarqand universiteti, 2004. – B. 144.
2. Abdujabborov A. Arab tili. TIU. – T. 2011. – B. 3.
3. Shodmonov B. Tarjimonlik metodologiyasi: Arab tili va o'zbek tili o'rtasidagi farqlar. Fan va texnologiya. – T. 2023. – B. 35.
4. Sadiqov A. Tarjimada. Xatoliklar va ularni oldini olish usullari: Arab tili va o'zbek tilida, Buxoro universiteti. – Buxoro. 2023. – B. 35.
5. Rahmonov K. (2024). Tarjima qilishda madaniy to'siqlar va yechimlar: Arab tili va o'zbek tili misolida. Samarqand davlat universiteti, 2024. – Samarkand. 2024. – B. 35.